

Dei lengas au lengatge : Quanranta ans de quistas plurilingües

PER JAUME CÒSTA

24 rue de Nantes, Apt. 505, 75019 Paris, França

james.costa@icloud.com

Introduccion

Quand aguèri tres ans, venguèri monolingue. Lei quaranta annadas seguentas fuguèron passadas en bosca d'un bilingüisme perdut e benlèu idealizat. Es aquela istòria que voudriáu contar aquí, dins una lenga inabituala per lei lectors de la jurada d'aquesta competicion, bòrd que serà en occitan e non en catalan. S'ai causit l'occitan per escriure, e mai que mai l'occitan provençau, es pas solament que me vèn mai naturalament, es tanbèn qu'aquesta lenga se prèsta bèn a un itinerari complicat, fach de tròç d'un pauc pertot, una lenga bessona dau catalan, una lenga oficiala de Catalonha, mai tanbèn una lenga mejana, au caireforc de la Mediterranea e dau Nòrd d'Euròpa. Una lenga sensa reconoissença tanpauc, una lenga a l'encòp paure per son estatut e rica per son istòria facha de mescladís e de rescòntres. Ai adoptat una version mejana dau provençau, adaptada a de lectors catalanofòns, es a dire una version que mòstra pas tròp de dialectalismes, que siegue pas tròp literària tanpauc.

Aquesta istòria nos menarà doncas dei ribas de Mosela ais illas dau Pacific, dau Pacific a la Bretanha e a l'Escòcia, de la Provença au País de Gallas, d'Occitània a Lion e puei a París en passant per Norvèja. Una istòria europenca, qué.

Mai comencem per lo començament. Amariáu posquer escriure, segon lo biais dei vidas dei Trobadors de l'Edat Mejana, "En Jaume Costa si fo de l'encontrada de", diguèm, lo luòc x o lo luòc y. Aquò pasmens es impossible. Au mai luenh que cerqui, encòntri dins l'istòria de la familha de tròç, que fòrman un pedaç complexe, de vidas europencas, d'aicí o d'ailà, dei quatre cantons dau continent. Ja lo nom. Comencem per aqueu de mon paire, Costa. Se ditz qu'es un nom de Jusieus de Portugau, convertits au crestianisme en 1492 quora lei reis catolics lei forcèron a causir entre l'exili o la conversion. S'expandiguèron puei sus lei ribas de la Mar dicha Nòstra, mai qu'èra gaire sieuna. La familha de mon grand, lo paire dau paire, vivián encara en Itàlia, en Piemont, au començament dau sègle 20en. L'accession au poder de Mussolini lei faguèt laisser sa tèrra, per anar en Argeriá en passant per França. Mai ailà s'arrestèron pas, e contunhèron fins au Maròc e s'establiguèron a Casablanca, que li nasquèt lo sénher grand e lo paire. A l'ostau, lo reire-grand aviá enebit l'usança de l'italian, o dau piemontés, o dau florentin, que ma reire-grand èra dau costat de Florença. Entre elei, se ditz, lei femnas parlavan italian o florentin, mai tre tornava lo reire-grand, totei passavan au francés. Ai ges d'idèia coma aprenguèron son francés, nimai si lo sabián bèn, mai lo resultat es que mon grand, jamai aprenguèt l'italian. Parlava un pauc l'arabe de sei collègas dei carrièras de Casablaca, e quand deguèron totei mudar en 1956, après l'independéncia dau Maròc, eu perdèt jamai son accent ped negre. Fuguèt per eu una fònt de vergonha tota sa vida, la continuacion de la vergonha que ja sei gens avián de mau parlar lo francés finalament. Oblidèt pasmens l'arabe, e l'italian demorèt ren que lo sovenir d'un ritme, lo ritme de la lenga dei femnas de l'ostau. Aqueu grand, fuguèt lo premier vertadier monolingüe de la familha, e lo mai ferotge defensor de l'unitat nacionala e lingüistica francesa, per contraste benlèu amb seis originas. Vengèt sordat per França, en Argeriá puei en Indochina. Ailà, dau temps de la guerra, e au servici d'aqueu país que vesiá coma sa sola patria (emai fuguèsse nascut italian, bòrd que lo Maròc èra un protectorat e non una colonia), rescontrèt aquela que venguèt sa femna, ma grand.

Ela, èra nascuda en País Catalan, a Ceret — lo luèc d'ont cada annada lei paisans mandan au president de la republica lei premierei cerieras de França, coma ditz encara. Sa maire èra d'Osseja, e son paire, se saup pas tròp. Dau Nòrd. Dau Nòrd de qué, es gaire clar. Totjorn estent qu'entre elei, se parlava catalan, per que leis enfants compreguèsson pas... La reire-grand, èra d'una familha paisana, e se dèu supausar que lo francés, ailà lo

parlavan gaire. Sabi simplament que ma reira-grand parlèt tota sa vida amb un fòrt accent catalan, e que moriguèt au començament deis annadas 80 a Osseja, a la granja familhala. Avian de familha de l'autre costat de la frontiera estatala, mai crèsi que dau temps dau franquisme, leis escambis èran mai complicats e lei liames se perdèron amb la familha dau costat de Ripoll, e amb elei a cha pauc lo liame amb lo catalan. Ma grand ditz que comprèn lo catalan, mai quora l'aprenguèri, aviáu alora 25 ans, me diguèt que ieu parlariáu jamai lo vertadièr catalan qu'aviá ausit ela quand èra jove. L'alienacion lingüistica èra bèn presenta d'aqueu costat tanbèn, e fins a uei a jamai comprés l'interés d'aprene de lengas autrei que lo francés. Emb'aquò, se ditz catalana, e fiera de o èstre, emai visquèsse ara dau costat de París. Mai es benlèu pas estonant que la sola frasa de catalan que conoguèsse, e qu'aguèsse transmessa a mon paire, es *Vai cagar a la vinya e portame la clau...* Crèsi que mon paire a jamai sachut exactament çò que voliá dire, mai la saup dire. Aquò dona pasmens una idèa interessanta dei contèxtes d'usança dau catalan entre la reira-grand, seis enfants e sei felens!

Mai fins ara avèm rescontrat ren que la mitat de la familha. De l'autre costat tanbèn, l'istòria familhala se pòt descrire coma una marcha (o una androna...) cap au monolingüisme — mai vèrs l'anglés. Mon grand nasquèt a Glasgow en 1921, d'una familha que veniá un pauc de'n pertot en Escòcia. Sa maire, me diguèt, insistiá totjorn qu'eriam dau clan dei *Cameron of Lochiel*, es a dire (o aprenguèri mai tard) la branca màger dau clan. Çò que significa qu'aviá encara un remembre familhau d'una vida au mens mitica dins lo Gaidhealtachd, lei Highlands, l'oest d'Escòcia, onte se parla(va) lo gaelic. Sabi pas s'ela lo sabiá, mon grand o sabiá pas nimai. Mai la memòria d'una migracion mai anciana èra presenta, d'un certe biais, e amb ela la memòria dei Clearances, aquel eveniment de l'istòria escosesa que veguèt l'expulsion d'una larga part de la poblacion dei Highlands vèrs Glasgow, vèrs lo Canada. Leis umans, lei caliá remplaçar per de fedas, mai rendables e que sa lana èra necessària ai fabregas anglèsas dau temps de la revolucion industrialà au sègle 19en. Cameron of Lochiel, lo nom dau cap dau clan dau meteis nom, aviá combatut amb lo pretendant Stuart au tròne dau Reiaume Unit en 1745, e après la desfacha de Culloden en 1746 lo clan paguèt un tribut considerable. L'istòria de ma reira-grand, es benlèu tanbèn aquela, l'exili dau mond gaelic e l'integracion dins una Escòcia escotofòna e de mai en mai anglofòna. De Fach, mon grand me diguèt un jorn qu'eu èra lo premier d'entre sei fraire (èra lo mai jove) a èstre bilingüe, escossés e anglés. L'escossés, considerat per d'unei coma una lenga germanica pròcha de l'anglés e per d'autrei coma un dialècte de l'anglés, es encara parlat par mai de dos millions de personas en Escòcia, mai sensa gaira de consciéncia lingüistica. Es d'autant mai estranh, o remarcable, que

quauqu'un nascut en 1921 ague poscut formular la situacion en tèrmes de bilingüisme. Mai la familha se'n foguèt premier en Africa dau Sud, e finalament en Anglaterra, dau costat de Liverpool — en linha drecha cap au sud. Ailà, la familha escosesa rescontrèt la familha irlandesa de ma grand, qu'avián laissat Irlanda dins leis annadas 1910, avans l'independéncia, per anar tanbèn a Liverpool. Aquí, lei causas son un pauc mai complicadas. Degun saup perqué lei parents (escossés) de mon grand se maridèron a Dublin. Degun saup tròp perqué la familha de ma grand (irlandesa) quitèt Irlanda, encara que, es vertat, fòrça mond emigrèron a aqueu moment. Degun saup tròp perqué tornèron puei en Irlanda, puei tornamai en Anglaterra. Nimai perqué, ni coma, mantenguèron un contact entre lei dos costats de la Mar d'Irlanda fins que lo cosin de ma grand (qu'enterin aviá migrat au Canada) tornèsse prene contact amb lei cosins irlandés. Çò que sabèm, es que l'irlandés aviá cessat d'èstre una lenga de familha fai ja de temps, mai que per de rasons tanbèn desconegudas, totei lei cosins que retroberiam sabían l'irlandés, e es amb elei que comencèri a lo practicar. Ne'n tornarai a parlar mai avans. Ma grand, pasmens, lo sabí pas, qu'èra nascuda dau costat anglés de la mar (en mai d'aquò, sa maire èra escosesa, mai aquí comença de venir tras que complicat—ai jamai sachut çò que se parlava d'aqueu costat).

Per quant a ieu, nasquèri lo 15 de junh de 1977, a Metz, dins çò qu'es ara França, dins una vila tradicionalament germanofòna, d'una maire que mestrejava gaire lo francés, d'un paire que sabí l'anglés bòrd que l'estudiava a l'universitat, mai que vouguèt jamai parlar aquela lenga amb ma maire. M'anomèron *Jean-Christophe*, un nom bèn francés, bèn literari, un nom que se pòt pas prononciar dins de lengas autrei que lo francés: una absurditat totala per un enfant qu'anava viure entre doas lengas (au mens). Una absurditat fondatritz pasmens, bòrd que me faguèt pensar lo lingüistic dins cada accion quotidiana pendent mai de quaranta ans ara. La maire, ela, sabí ren dau francés que se parla ais enfants, e aguèt de viure entre doas lengas, dins un mitan onte la familha de son òme li disián qu'en França se parlava francés e ren mai, e un premier enfant ieu, que li parlava en anglés, mai d'escondon soventei còps. Ma lenga mairala fuguèt doncas (benlèu) l'anglés, mai un anglés minorizat, a un moment que lo bilingüisme èra encara vist coma una anormalitat sociala, e lo monolingüisme un objectiu desirable.

Em'b aquò, a l'atge de tres ans, plen de vergonha un jorn que ma maire me venguèt querre a l'escòla e que me parlèt en anglés davant leis autreis enfants, li diguèri que voliáu pus parlar anglés. A partir d'aqueu jorn, e durant lei quinge annadas seguentas, se parleriam ren qu'en francés, e l'anglés l'empleguèri pus que pendent lei vacanças en cò dei grands.

Ansin venguèri monolingüe durant la màger part de l'an, per conformitat sociala. Per escapar a la vergonha. Coma tan d'autrei. Es aqueu bilingüisme perdut que me perseguèt tot lo restant de ma vida, fins encuei supausi, e qu'influencèt mei causidas mai tard

Tahiti e la descuberta dau racisme lingüistic

Mon refús de pus parlar que francés aguèt de consequéncias, bòrd qu'a mon fraire, que nasquèt dos ans après ieu, se li parlèt pas o pauc anglés, e fins a uei lo parla gaire.

La vida contuhèt pasmens, e aviáu cinq ans quand mei gens quitèron Euròpa per anar passar quatre annadas a Tahiti, en plen mitan dau Pacific. Ironicament, mon paire èra alora professor d'anglés, mai a l'ostau se parlava ren que lo francés. Tahiti fuguèt a l'encòp un paradís e un luòc d'aprendissatge de la vida un pauc ferotge. Un paradís bòrd que viviam en riba de mar, e que l'escòla finissiá cada jorn a 2h de l'après-miegjorn — es a dire que lo tantost, emai la vesprada, se passava en generau dins l'aiga mai que mai o a jogar dins l'arena. Çò que vesíáu ja a aqueu moment, sensa tròp comprene çò que significava, es que restaviam entre Europencs. Entre blancs. A l'escòla, me prenguèri un còp de pè au cuòu perqu'una fin d'annada, acabèri 6en au classament deis escolans de la classa, e un Tahician m'èra passat davans. Ansin me fuguèt explicat lo còp per lo director de l'escòla, que me donèt lo dich còp. Un autre jorn, au dentista que passava a l'escòla, me cridèron perqu'aguèri mau, e me diguèron que lei Tahician ploravan pas, que doncas ieu coma blanc aviáu pas drech d'aver mau.

Lo piéger, pasmens (de mon ponch de vist d'enfant), quicòm que m'obsessionèt d'annadas de temps, èra ligat a la question lingüistica. Cau saber qu'a Tahiti, e subretot dins leis annadas 80 dau sègle passat, lo francés es/èra largament una lenga estrangiera entre leis abitants de l'illa. Emb' aquò, a l'escòla, tot èra en francés, alevat tres causas: un vague cors de lenga una ora la setmana, lo cantar, qu'èra totjorn en tahician, e lei fèstas de fin d'annadas que l'escòla invitava lei parents. Lo "cors" de lenga, èra inutil per totei. Per lei Tahicians, serviá de ren bòrd qu'èran de causas que sabían, e que sachèssi comptava pas per lei resultats escolars. Per leis Europenc.a.s, tanbèn èra inutil bòrd que sabiam ren de la lenga, e quauquei mòts de vocabulari (lo còs uman, es un dei cors que remembri) anavan ren cambiar. Lo cantar, ais Europenc.a.s li veniá en òdi, que compreniam ren, e degun explicava jamai lo sens dei cançons que deviam aprener de còr. Leis ensenhaires èran, se me sovèni bèn, per la màger part tahicians, e sabían elei la lenga que d'un autre

latz dau temps de la classa mespresavan. Mai li veniá pas a l'idèa que nautrei, que sabiam pas la lenga, auriam interés a l'aprene seriosament. Finalament, lei ceremonias de fin d'annada èra mai que mai de fouklòre, que me soveni de recitar de tèxtes entièrs en tahician sensa ne comprene la mendra paraula. Tot çò que me demòra d'aqueleis annadas, lingüisticament, son de tròç de cançon, que ne'n compreni pas lo sens.

Mai important qu'aquò, pasmens, èra lo racisme lingüistic qu'opausava Europenc.a.s e Tahician.a.s. Nos trufaviam regularament dei Tahician.a.s que sabian mau lo francés, e mai que mai nos trufaviam de sei parents, que lo sabian pas ges. Es quicòm que tornava regularament dins nòstreis escambis, quicòm tanbèn que degun nos espliquèt, e que degun nos n'expliquèt lei causas, ni mai lo respèct de practicas lingüisticas differentas. Supausi qu'aquò dèu pas estonar, sus una illa que l'istòria que nos ensenhavan a l'escòla èra benlèu l'istòria locala, mai d'una manera encara ultra-coloniala. “La reina Pomare IV placèt Tahiti sota proteccion de la França, lo rei Pomare V donèt Tahiti a la França”, me sovèni encara d'aquela frasa. Wikipedia nos ditz que Pomare V moriguèt dètz ans puei d'alcoolisme, mai amb la legion d'onor... Vòli creire que lo don èra un pauc forçat.

Lo racisme, o coma que siegue una forma atenuada de racisme, lo coneguèri quand torneriam en França en 1986. A l'escòla, totei esperavan de “pichons nègres”, me sovèni encara de la paraula emplegada per la directritz de l'escòla. E tot lo saber en istòria, en geografia, emai bèn colonializat e bèn francés, valia ren en Metropòli. L'estat aviá mandat mon paire en banlega de París, e ieu sabiau ni çò qu'èra un departament, ni quau èra Victor Hugo, ni la diferéncia entre Seine e Saône. Valènt a dire, sabiau rèn. O mon saber valia rèn, çò qu'es la meteissa causa. Coma lo saber de mei collegas de Tahiti valia rèn nimai, pensi qu'es a aqueu moment que compenguèri la valor sociala dau saber. Evidentament, còtra ieu l'aviá ges de racisme en Euròpa, e assaji pas de me descriure coma una victima. Simplement, me cauguèt tornar en Euròpa per comprene çò a qué aviáu contribuit coma enfant d'Europencs dins una colonia.

La descuberta dau Gaelic

Leis annadas que seguiguèron lo retorn en Euròpa fuguèron d'annadas sornas. Jamai me posquèri interessar a çò que nos ensenhavan, fasiá freg de lònga, e la libertat qu'aviáu coma enfant a Tahiti l'aviáu perduda. Aviam lèu mudat en Bretanha. A l'escòla mei resultats èran marrits, e a l'ostau se parlava pus que lo francés, alevat a l'escasença de

visitas en cò dei grands, en Anglatèrra, onte caliá bèn parlar anglés puei qu'elei, sabían ren mai, mai èra un anglés basic, emai compenguèssi mai que çò que podíáu parlar. Un anglés coma lenga minorizada, ironicament. En 1988 aviáu 11 ans, e fuguèt aquel estiu que lei questions linguísticas sorgiguèron un còp de mai.

La maire aviá decidit que deviam visitar lo país, valènt a dire Escòcia. Ailà, visiteriam lo Nòrd e l'Oest mai que mai, leis illas, mai èra un moment que l'aviá encara gaire de politica en favor dau gaelic, e la lenga se vesíá gaire a l'escrich, emai siguèsse allora mai parlada qu'ara (ara se vei de'n pertot, mai s'ausís pus gaire). Emb'aquò, dins la familha lo gaelic s'èra perdut despuei un sègle au mens, ieu n'aviáu jamai ausit parlar, e doncas lo cerquèri pas. Lo rescontrèri pasmens, au virar d'un canton, sota la forma d'un secaman [o *drap de cuina* en catalan]. Èra un d'aquelei secamans come se ne'n vendon de'n pertot en Granda Bretanha, que retrachava totei leis estereotipes dei Highlands d'Escòcia, mai au mitan l'aviá una causa escricha, "Ceud Mìle Fàilte". Aquela inscripcion de me tafurèt de més e de més de temps: de qu'èra, e que significava? La maire me sabíá pas respòndre, e lo grand viviá luenh. Eriam en 1988, aviam pa'ncara internet.

Cerquèri dins de libres, dins lei bibliotècas, e finalament descubriguèri qu'èra una lenga que se sonava *gaelic*, qu'èra l'antiga lenga dau país, e que l'inscripcion significava "cent mila còps benvençuts". Me cauguèt un an per comprene aquò, mai fuguèt coma una revelacion. L'estiu seguènt, de,orèri en còp de mei grands, e questionèri lo grand per ne'n saber mai. M'aprenguèt que mon oncle, James, o Jim, que portavi son nom coma second pichon nom mai qu'èra mòrt dins leis Aups en 1952, aviá après lo gaelic, e qu'èra estat entre lei fondadors dau SNP, lo Partit Nacionau Escocés. Lo grand me donèt un pichon libre qu'èra estat de son fraire, *Gaelic without Groans*, un metòde publicat dins leis annadas 20 per aprene lo gaelic. Ansin comencèri, sensa ges d'idèia de coma se pronunciava, sensa saber nimai quau parlava lo gaelic, manca pas s'encara se parlava. Lo libre o disiá pas, disiá simplament que lo melhor metòde per aprene la lenga, un còp lei leiçons acabadas, seriá de legir la Bibla a l'encòp en gaelic e en anglés.

A partir d'aqueu moment tot cambièt dins ma vida. Decidèri qu'èri escossés e ren mai, cambièri de nom, per prene mon segon nom, James, aqueu dau grand oncle, que lèu venguèt Seumas en gaelic, e mai tard Jaume en occitan e en catalan. Aprenguèri coma podíáu amb lo libre qu'aviáu, escriguèri a de mond en Escòcia e mai tard en Irlanda, e comencèri ansin una correspondéncia, dins un anglés que deguèri trabalhar per lo poder escriure e parlar melhor, amb un fum de gens, qu'en retorn me mandèron de libres, de musica, de documentacion sociolingüística sus lo gaelic. M'avisèri de que lo gaelic èra una

lenga dicha celtica, e trobèri a la bibliotèca de Nantes de libres sus aqueu subject. A cha pauc m'interessèri ais autrei lengas celticas, e cada estiu crompavi mai de libres, dins lei librariás britanicas, per aprene l'irlandés premier, lo galés puei, e a Nantes quauquei libres per aprene lo breton. Amb l'edat rescontrèri tanbèn lo liame entre lenga e politica, per la lectura dau *Waverley* de Walter Scott e, seguent ansin una tradicion familiara, venguèri nacionalista escossés, e tanbèn independentista. Fuguèron d'annadas essencials, e quand me diguèt un cosin dau paire qu'aquelei lengas, lei podíau estudiar a l'universitat, compreguèri que caliá sortir de l'escòla çò mai lèu possible, e lei metòdes qu'aviáu fabregadas per aprene lo gaelic, leis apliquèri a l'alemand escolar, e puei ais autrei subjects, çò que melhorèt bravament mei resultats.

Enterin, aviáu 16 ans e aviam mudat en Provença, viviam a Marselha. A Marselha, cerquèri lo provençau, mai l'encontrèri solament d'aicí d'ailà sus d'inscripcions, au Pòrt Vielh mai que mai, e ailà, una estatua d'un poeta, Victor Gelu, e doas linhas en Provençau dins una grafia dau sègle 19en: *A peri tout entié, qué serviríe de naisse?* Mai tornarai sus la question provençala mai luenh. Equipat d'aqueu saber, un còp l'escòla terminada e lo baccalaureat passat e capitat, après tanbèn doas longueis annadas de classa perparatòria que me semblavan de temps perdut, partiguèri per passar l'estiu en Escòcia, per trabalhar dins un otel — sus l'illa de Skye, *An t-Eilean Sgitheanach*, que lo gaelic i èra encara bèn viu, e que li aviáu de familha. La tòca èra de ganhar d'argent avans de començar d'estudis en Celtic. Non pas en Escòcia, mai au País de Gallas, a Aberystwyth. Sus aquela illa, m'avisèri tanbèn que lo gaelic èra a mand de li venir tras que minoritari. Eriam en 1997, l'estiu qu'Escòcia votèt per lo restabliment de son Parlament. Lo gaelic li aviá ges d'estatut encara, e aquelei que lo parlavan venían cada annada mai vielhs. Finalament, li passèri 4 més, sensa jamai, o quasi, parlar (o ausir) gaelic.

Em'aquò, es ailà que, a 19 ans, tornèri a parlar l'anglés amb la maire. Un jorn qu'èri leugierament enchusclat, aguènt après que m'agradava lo whisky locau, parlèri amb ela au telefòn. Bòrd qu'èri en plena conversacion amb ma tanta en anglés, seguiguèri en anglés amb la maire, e fins a uei avèm pus jamai emplegat lo francés.

Lo temps de l'estudi

Perqué Aberystwyth, e pas Glasgow o Aberdeen, ont s'ensenha lo gaelic, e ont auriáu poscut aprene aquela lenga corectament? Sabi pas. Crèsi qu'Aberystwyth, vilòta galesa

en riba de mar, m'atrasiá. Ailà, o sabiáu, lo galés èra viu. Una majoritat deis abitants de la villa lo parlavan. Lo galés èra una lenga que m'aviá interessat durant d'annadas tanbèn, e a Aberystwyth tanbèn s'ensenhava l'irlandés, lo breton, mai tanbèn la literatura galesa. Lo programa d'estudis èra mai long tanbèn: quatre ans, comprés un an per aprene lo galés per puei poder seguir totei lei cors en galés. Li demorèri dos ans, aprenguèri lo galés, descubriguèri de causas que ne's sospichava pas l'existéncia, legiguèri fôrça. Aprenguèri de breton, d'irlandés, d'irlandés medievau. Escriguèri d'assais en galés, e obtenguèri dos prèmis lingüistics d'excelléncia en lenga, un per lo galés e l'autre per l'irlandés.

Emb'aquò, après doas annadas, m'avisèri qu'aqueleis estudis èran tròp cars, que me lo podiáu pus permetre. M'inscriguèri a l'universitat en Provença, per correspondéncia, e me'n anèri trabalhar a Cardiff, la capitala dau País de Galas. Ailà trabalhèri premier dins un cafè, e puei per una empresa de produccion de programas per la television en lenga galesa, S4C. Era mau pagat, e fasiáu tot çò que degun mai voliá faire, mai au mens parlavi galés, e aviáu la promessa de posquer contunhar de trabalhar ailà un còp lo premier contract acabat — un premier contract ajudat per l'Estat que li costava gaire, a l'empresa. De fach, li demorèri un an, e collaborèri a tres programas: un de viatges, l'autre, una causa de TV realitat qu'anaviam en cò de mond qu'aviam aplicat e se li preparava un repais, se li redecorava un membre de son ostau, e aurre que me soveni pus bèn. Lo tresen, sabi pus çò qu'èra. Mai au mens vesiáu dau país, e parlavi solament galés dins la vida de cada jorn. Dau meme temps, escriguèri mon memòri de licencia, sus lei fadas e lei tradicions orales au País de Galas. Mai aquò èra per lo departament d'anglés de l'universitat de Provença, e fuguèt doncas escrich en anglés. A la fin de l'an, venguèt clar que l'empresa de produccion volián simplament quauqu'un que costava gaire, e me faguèron ges de contract.

Es a aqueu moment que per còp d'astre rescontrèt mon ancian professor de breton d'Aberystwyth, e que me prepausèt de mi mandar a Rennes, en Bretanha, per li ensenhar lo galés. Ailà, dins lo departament de breton, s'ensenhava encara e l'irlandés e lo galés — una error, se disiá, deguda a una maucomprension dei fonccionaris francés d'un accòrd entre França e Irlanda. En escambi dau desvolopament de l'ensenhament dau francés en Irlanda, a Rennes, a l'universitat, s'establiariá un cors d'irlandés. O de gaelic. Lei doas paraula èran dins l'accòrd. Per lei fonccionaris francés, aquò voliá dire que l'aviá doas lengas concernidas. Se dubriguèt doncas dos cors, l'un en irlandés, e per l'autre lo ministèri se trufava bèn de que se sonèsse galés o gaelic, o aurre!

Ensenhèri doncas lo galés dos ans a-de-reng, a d'estudiants bretons—sensa rèn saber de coma s'ensenhava una lenga. Aprenguèri coma podíáu. Son mai que mai de libres de didactica dei lengas escrichs en catalan que m'adjudèron. Fuguèt pas, crèsi, un desastre, e d'ancians estudiants, venguts d'amics, me dison encara que li agradèron aquelei classas...

Es a Rennes, tanbèn, que m'interessèri seriosament a l'occitan. Ironicament, aquò s'encapitèt perqu'ailà rescontrèri de Catalans, que voliáu comunicar amb elei, e, vai te'n saber perqué, me pensèri que o podíáu far amb l'occitan. Era l'ocasion, qué. Aprenguèri doncas l'occitan amb de libres d'occitan, mai en parlant amb de Catalans. De fach, fonccionèt bèn, e l'an d'après, un còp lo contract a Rennes acabat, passèri lo CAPES en occitan e en anglés, es a dire l'examen per poder ensenhar dins lo sistema educatiu francés. E acceptèri pas un pòste que me prepausèt una associacion a Kemper, a l'oest de Bretanha, per desvolopar la vida locale en breton, Sauprai jamai s'aquò foguèt o pas una error. A Rennes, pasmens, aviáu doncas ensenhat lo galés a mai d'un centenat d'estudiants, desvolopat mon breton, que tota la vida dau departament a l'universitat se fasiá dins aquela lenga, après pron d'occitan per parlar amb de Catalans, e pron de catalan per lei comprene.

Lo temps de l'ensenhament

M'aviá agradat d'ensenhar lo galés, fôrça. Pasmens, aviáu encara l'impression d'ensenhar una lenga estrangiera, es a dire de pas participar a una empresa de revitalizacion lingüistica, mentre qu'es aquò que me tafurava despuei d'annadas. Aviáu finalament causit l'occitan per o faire. L'aprendissatge dei lengas celticas èra guidat per un imaginari, aqueu deis originas. L'ensenhament de l'occitan èra guidat per ren mai que la pensada de la necessitat de mantenir la diversitat lingüistica en Euròpa. Aviáu alora 26 ans, e pensavi que l'ensenhament podíá faire una diferéncia. Me cauguèron solament tres ans per m'avisar qu'èra, au mens en partida, una error.

En setembre de 2003, me presentèri au collègi onte deviáu faire mon aprendissatge de professor d'occitan. Deviáu, en teoria, seguir de cors a l'universitat en mai de 6h d'ensenhament per setmana. Lo jorn de la rentrée pasmens, me diguèt la cap dau collègi que sabíán pas tròp de qué faire de ieu, e qu'aviáu que de tornar doas setmanas puei, que se saupriá mielhs l'estat de la demanda per lo provençau. Aqueu collègi, o cau dire, èra

un collègi de banlega paura de Marselha, que clarament l'occitan li èra pas la prioritat. La màger part deis escolans èran filhas o fius d'immigrants, e se supausava, a tòrt, que lo provençau leis interessariá pas ges. Après doas setmanas, tornèri doncas, e totei m'avián oblidat. Me faguèt assaupre la directritz qu'aviáu que de passar dins lei classas per assajar de convèncer d'escolans de seguir mei cors... Çò que faguèri. Dau meteis temps, lo temps de formacion s'èra reduch a zèro. L'inspector per l'occitan, fiu d'un òme qu'aviá, dins leis annadas 50, creat un metòde per aprene lo provençau basat unicament sus la lectura dei grandeis òbras literàrias dau passat (e subretot felibrencas), cresiá gaire dins la pedagogia e aviá decidit de ren organizat coma formacion. Ma setmana èra doncas pron corteta... D'escolans, ne'n convencèri quauqueis uns, pron per aver tres classas, màjament d'escolan.a.s de 11 o 12 ans. Una en particular èra tan afogada que dubriguèri un cors per ela soleta, se vesiam a la bibliotèca dau collègi per faire d'occitan una ora cada setmana. Fuguèt crèsi una experiéncia utila, emai aguèssi pas, supausi, vertadierament ensenhat lo provençau en quau que siegue dau temps d'aquela annada.

Aquò me laissèt pasmens pron de temps per m'engatjar per la lenga, amb l'Institut d'Estudis Occitans (IEO) d'Ais de Provença e de Marselha. Me faguèri cap-redactor dau bulletin mensual de l'associacion, rescontrèri un molon de militants que cambièron ma vida, que m'ensenhèron la vida associativa. Ne'n vòli nomenar quauqueis uns aquí, bòrd que contribuèron fortament a quau siáu ara — Glaudi Juniot e Maria-Noella Pieracci, que m'ensenhèron la lenga, Eliana Bremond, rescontrada dins la librariá occitana d'Ais de Provença un jorn que li cercavi mei premiers libres en provençau, e que me faguèt entrar a l'IEO, Joan Saubrement, ancian capitani de marina, que nos quitèt fai gaire, e amb quau passèri de molons de tantossadas a barjagar, a blagar, e a trabalhar, e, ben segur, Ana Maria Poggio, militanta istorica e anciana institutritz que venguèt una amiga tras que cara. Gràcias a aqueu mond, venguèri vici-president de l'IEO Federau, per tota Occitània, viagèri dins tota Occitània per de congrés o de reunions, descubriguèri d'autrei biais de parlar e de viure la lenga, assistèri a la naissença dau moviment que demandèt que l'occitan vengue una prioritat non solament a l'escòla mai tanbèn a l'ostau, de militants que puei aguèron d'enfants e que li parlèron, e qu'encara li parlan, la lenga occitana. Organizeriam de manifestacions, a Carcassona, Besièrs, e mai tard a Tolosa (mai fasiáu pus partida de la direccion de l'IEO a aqueu moment). Passèri de setmanas memorablas dins lei montanhas ai Rescòntres Occitans en Provença, a aprene e a ensenhar. Dau meme temps, aprenguèri mai de catalan amb la lectritz de catalan d'Ais de Provença, que tanbèn venguèt una amiga. Fuguèt, un moment pron benesit, me cau dire. Era tanbèn un moment qu'anavi fòrça en Catalonha, a Barcelona mai que mai. Lo moment tanbèn que m'avisèri

que l'occitan bastava pas per comunicar ailà — d'aquò m'avisèri non solament perqu'un fum de mond me comprenián pas, mai tanbèn perqué d'amics ailè me faguèron remarcar que samblava que parlèssi catalan medievau... Lo catalan venguèt a cha pauc, en catalanizant mon occitan, e pauc a pauc venguèt cresible, senon autentic.

Coma parlavi ges de castelhan, fuguèt l'occasion de moments pron interessants, vos podètz imaginar. A la frontièra estatala per exemple. Aviáu d'aqueu temps una veitura, e sus la placa aviáu remplaçat lo F de França per un Oc — causa alora proibida dins l'Estat espanhòu. M'arrestèt doncas pron logicament la policia espanhòla a la frontièra, en me parlant en espanhòu. Me deguèron laisser partir sensa mai de formalitats quand s'avisèron de la complexitat de la situacion, e dau ridicul de tot aquò: me parlavan dins un castelhan que compreniáu pas, li respondiáu dins un catalan occitanizat, dins una veitura francesa que lo F èra remplaçat per un Oc (siáu pas segur qu'aguèsson sauput de qu'èra...). E mai que mai, aviáu ren qu'un passapòrt britanic per li mostrar. Son de pichonei victòrias ansin que compensavan per la manca d'estimulacion intellectuála de l'ensenhament de la lenga, que si caliá batre per tot.

L'ensenhament de l'occitan contunhèt d'èstre una batalha de contunh leis annadas seguèntas, alevat qu'èri pus a Marselha, que fuguèri mandat ont se necessitava un ensenheire après mon annada d'estagi : en Droma dicha provençala — dins lo nòrd de Provença. Eri ailà lo solet ensenheire d'occitan de l'acadèmia, lo solet per dos departaments occitanofòns, Droma e Ardescha. M'assignèron quatre collègis e un licèu, localizats a quasi 80 km de distancia entre lei dos establiments mai aluenchats. Si fauguèt batre per a cha pauc conquistar d'escolans, e aguènt començat amb un trentenat d'enfants, en dos ans n'aviáu mai de 150. Era pasmens una succession de frustracions. Dins tres dei quatre collègis, l'aviá pas de seguida au licèu. Valènt a dire que çò que fasiáu seriá lèu perdut. Entre cada nivèu l'aviá la risca de pèdre d'escolans, caliá doncas que lo nivèu siegue pron aisit, mai qu'aprenguèsson pasmens de causas, mai que mai a parlar. Era un airau a l'encòp pron descoccitanizat, mai ont d'enfants ausissián encara la lenga a l'ostau, amb lei prejudicis que sabèm tot'aquelei que trabalhan amb de lengas minorizadas. Una femna me venguèt un còp veire per me dire coma èra contenta que son figu posquèsse seguir de cors de provençau: anava enfin poder parlar amb son grand, que li voliá parlar occitan despuei qu'èra pichonet. La maire, pasmens, se li èra opausada, bòrd que pensava que portariá tòrt a son francés.

Pedagogicament, fuguèron de moments utils, descubriguèri tota una literatura didactica escricha en catalan, qu'assajavi de tradurre en occitan (passèri to l'excellent *On es l'Ona?*

a l'occitan), mai una ora la setmana, èra pas pron per faire que que siegue. Lei tèxtes oficiaus parlavan de tres oras, mai maugrat mei demandas obtenguèri jamai la simpla aplicacion de'aquelei tèxtes. Per una classa, aguèri doas oras, sus una basa voluntària. Coma que vague, tot èra voluntari, e ben sovent lei cors èra a l'ora dau dejunar, valènt a dire que leis escolans, per venir en occitan, devián o pas manjar, o manjar a a lèsta. Au mens, aquelei que venián èran motivats, supausi.

Es tanbèn a aqueu moment que descubriguèri la literatura sus çò que se sòna encara ara lei lengas en dangier. Comencèri amb *Vanishing Voices*, de Nettle & Romaine, publicat en 2000. Seguiguèri amb lo *Language Death* de David Crystal. Aquò tanbèn me balhèt l'energia mentala e intellectuala per contunhar, mai la solesa, lo fach d'ensenhar dins cinq establiments, de saber qu'aqueu menariá enluèc, l'oposicion o lo mesprés dei collegas, me donèron una impression d'inutilitat e d'lassament, que se convertiguèt a cha pauc en depression. Au cap de dos ans ailà, me caliá partir, per ma santat mentala. La liberacion venguèt sota la forma d'una telefonada, un bèu jorn de julhet de 2006, un òme que conoissiáu pas, que me demandèt se voliáu aplicar per un pòste de cercaire a çò qu'èra alora l'Institut Nacionau de Recerca Pedagogica basat a Lion. Ailà, coma remplaçavi quauqu'un partit au darrier moment, e que ma posicion èra temporària, sabián pas tròp de que me donar a faire, posquèri doncas començar una tèsi de doctorat.

Lo temps de la recerca, dau desencantament dau mond e de son re-encantament

Naturalament, es sus la questions dei lengas en dangièr qu'aguèri enveja de la faire. En sociolingüística o antropologia lingüística. Coma ? O sabiáu pas. Mai coma demorèri sèt ans a Lion, fin finala, bòrd que, supausi, oblidèron mon existéncia e que mon contract fuguèt renovelat tot aquèu temps, aguèri léser de rescontrar de lingüistas emai d'antropològs que, a cha pauc, m'orientèron dins mei reflexions. Çò que voliáu faire inicialament, èra una comparason, au nivèu educatiu, deis esfòrç de revitalizacion en Escòcia e en Provença. Un biais de conectar lei doas dralhas qu'aviáu seguidas dins ma vida, lingüísticas, culturalas, politics. L'idèa èra que, d'un cert biais, Escòcia e Occitània èran coma lo rebat l'un de l'autre, doas entitats simetricas au nòrd e au sud d'una poténcia economica e politica europenca, culturalament ben distinctas de l'estat nacionau que li èran restacadas. L'escossés, lenga germanica, aviá au mens istoricament entretengut amb l'anglés lo meteis rapòrt que l'occitan amb lo francés. En tot cas ansin o disián lei militants

de l'escossés, que tanbèn fasián de comparasons amb lo catalan e lo castilhan — basat sus lo rapòrt d'un ambassador espanhòu dau sègle 17en qu'avíá comparat lo catalan amb lo vernacular escossés dau ponch de vist de la diferéncia lingüística amb la lenga dominanta. Per quant a ieu, desvolopèri una recerca dins doas escòlas primàrias, una en Provença, una escòla que l'occitan s'apreniá per immersion e ont tot se fasiá en occitan, e l'autre en Escòcia, que veniá tot just de començar a autorizar l'usatge de l'escossés entre leis escolans, emai un pauc dins de classas, una ora la setmana.

Crèsi ara que la comparason foncciona gaire, mai una comparason es utila non pas per çò que permèt de descriure de similaritats e de diferéncias, mai per çò que permèt de dire que se podriá pas dire autrament, sus una causa o l'autra. Crèsi que justament, lei situacions èra tròp distinctas per poder dire qué que siegue. Per o comprene, la disticcion entre comunitat de lenga e comunitat de practica lingüística es utila. La comunitat de lenga, es mai que mai imaginària, dins lo sens que se pòt dire que tota persona que parla catalan fai partida de la comunitat de lenga catalana, emai la majoritat dei locutor aguèsson jamai l'ocasion de se rescontrar e d'escambiar. La comunitat de practica lingüística, es la soma deis interaccions quotidianas, que necessita pas necessariament un imaginari lingüistic: coma disián leis enfants en Escòcia, çò que sonavi ieu escossés, èra simplement "la maniera que parlèm". Me sembla qu'una dei tòcas deis programmas nacionalistas dei sègles 18e e 19en, coma dei moviments de revitalizacion lingüística d'ara, es que coincidèsson lei dos nivèus. En Occitània, aviam (avèm) una comunitat de lenga, amb de mapas d'Occitània dins l'escòla, de mapas lingüísticas, de libres escrichs en Provençau mai tanbèn dins d'autrei dialèctes. Mai dins sa vida de cada jorn, per la màger part deis escolans, ges d'occitan. En Escòcia, diriáu qu'es lo contrari. Totei leis escolans parlan escossés, mai degun saup çò qu'es, lei liames amb leis autrei dialèctes de la lenga, son istòria, la literatura, lei mapa lingüísticas etc.

D'escriure aquela tèsi, fuguèt un biais de clavar doas decadas d'afogament per lei lengas. A la fin de la tèsi, aviáu comprés, crési, qu'un moviment de revitalizacion lingüística es mai que mai un biais de redefinir çò qu'es un grop, o d'assajar de o faire, en utilisant lo lengatge, una forma de lengatge definida coma lenga (la lenga occitana, la lenga escossesa etc. — l'auriá d'autrei manieras de classificar lo lengatge, aquela es simplement la forma modèrna, europenca, e lei limits lingüistic son soventei còps arbitraris). Ironicament, dau temps de la tèsi, es l'anglés que me servèt mai que mai. Per legir, escriure, comunicar. Tot aqueu camin per èstre màjament anglofòn... Lo galés, lo breton, lo gaelic, lei parli pus

gaire, e largament leis ai oblidats. Lo catalan, lo practiqui encara pron, e l'occitan tanbèn. Mai es subretot l'anglés qu'utilizi, un pauc d'escossés tanbèn de còps que l'a.

Après la tèsi, es a Oslo, en Norvèja, qu'aguèri un postdoc. Assajèri d'aprene no noruèc, mai coma la tòca èra de faire de recerca, de publicar, d'assajar puei de trobar de trabalh alhors, qu'en mai d'aquò tot lo mond parlavan anglés, aprenguèri a comprene un fum de causas, mai mei compèncias orales son tras que limitadas.

Lo viatge lingüistic e personau qu'ai assajat de contar, sota la forma d'una biografia lengatgièra, m'a menat a la descuberta, puei a la quèsta, quasi-obsessiva, dau multilingüisme. Lo trabalh de recerca qu'ai complit sus lei lengas e lo lengatge, au revèrs, m'an fach questionar lo biais qu'avèm, coma Europencs, de considerar lei lengas, lo lengatge, e leis Autrei. Au començament, leis autreis umans, e ara lei non-umans. Lei lengas, mai que mai lei lengas estandard, son benlèu de construccion socialas dau sègles 18en, mai es ara nòstre biais majoritari de considerar lo lengatge. Aqueu biais de pensar nasquèt a un moment que la societat n'aviá besonh, per faire dau lengatge una realitat autonòma, per faire de sciéncia e per crear d'espacis publics democratics. A l'ora d'ara, avèm benlèu besonh d'una concepcion dau lengatge que pòsque inclure non solament totei leis umans, mai tanbèn leis autrei formas d'èstre sus aquesta terra, a un moment que siam benlèu a mand de disparéisser coma espècia, per causa de nòstre causidas, coma europencs, fai 200 o 300 ans. Es dins aquela dralha que, o espèri, seguirà aqueste camin lingüistic. Serà, coma que vague, un biais de tornar encantar lo mond.